

TÁRCA.

FRAKNÓI VILMOS

(1843—1924)

Két emberöltöt meghaladó szakadatlan tudományos és közéleti munkásság után, szinte mindhalálig tollal a kezében távozott el az élők sorából a magyar történettudósok Nestora: FRAKNÓI Vilmos. Elvesztése felett érzett mélységes fájdalomkat a természet rendjén való kényszerű megnyugvason kívül enyhíti az a körülmény, hogy csak keveseknek adott meg, mint neki, hogy egy hosszú és harmonikus emberi életen át fáradhatatlanul dolgozhassék a kitűzött célokért egyháza és hazája, valamint a magyar tudományosság szolgálatában. FRAKNÓI Vilmos ebből bőségesen kivette részét tudományos és közpályájának hatvannégy esztendeje alatt, élete tehát eredményekben mindenképen gazdag, befejezett egészként áll most kortársai, valamint a jövő nemzedékek előtt.

FRAKNÓI Vilmos 1843 február 27-én született Ürményben, Nyitra-megyében, ahol atyja, dr. FRANKL Sándor, a gróf Hunyady-család jó-módban élő uradalmi orvosa volt. Négyesztendős volt, amikor atyja egész családjával együtt a katolikus vallásra tért. Ez a mozzanat, amely oly sok konvertita életében pusztán külső formaságot jelent, nála sors-döntő volt egész életére. A katolicizmus már kora ifjúságától kezdve lelki tartalmat adott életének, s a nagyszombati és esztergomi papi iskolák katolikus szellemű nevelésén kívül épen ennek a bensőséges katolicizmusnak tulajdonítható, hogy már serdülő korában hivatást érezve a papi pályára, az esztergomi küsszeminiarium növendékei sorába lépett. Érdeklődése itt csakhamar a történeti tudományok felé fordult s pozitív alkotnívágása már akkor megnyilvánult nála, amikor hasonló korú és állású társai még a tudás megszerzésén fáradoznak. Az új életre kelt Akadémia egyik pályadíját, amely a vezérek és Szent István korabeli műveltségi állapot történetét kívánta megrajzoltatni, a tizennyolc esz-

tendős növendékpap nyerte, de a jutalomnál is kitüntetőbbek voltak TOLDY Ferenc titkár azon meleghangú biztató sorai, amelyekben szép jövőt jósolt a nagy történeti érzékkel és készültséggel megáldott pályanyertes fiatal szerzőnek. Ezzel a ténnyel FRAKNÓI Vilmos szinte végérvényesen el is jegyezte magát a történetírással. Két esztendőn át foglalkozott a pesti egyetemen történeti tanulmányokkal, majd 1864-ben a bölcsészettudományi doktorátus megszerzése után tanár lesz a nagyszombati gimnáziumban. Neve ekkor már ismertté válik a napilapokban, valamint KNAUZ Nándor Magyar Sion-jában sűrű egymásutánban közzétett cikkei és tanulmányai nyomán. 1865-ben az esztergomi papnevelőintézet tanárává nevezi ki érseke, ahol tovább folytatja történetírói munkásságát, s érdeklődése mindinkább az újabbskori egyháztörténelem felé fordul. Nehány kisebb, a reformáció és ellenreformáció korára vonatkozó tanulmány után érdeklődését PÁZMÁNY Péter élete és kora foglalja le. Alapos tanulmányok és eredeti kutatások nyomán fog e nagyszabású élet- és korrajz megírásához. Már az első két kötet megjelenése elégséges volt ahhoz, hogy szerzőjének megszerezze nemcsak az akadémiai levelező tagságot, de a II. osztály helyettes titkárságát is. Az egymást sűrű egymásutánban követő hazai és külföldi levéltári kutatások alapján hangyaszorgalommal dolgozó FRAKNÓIT már három évvel később, 1873-ban, rendes tagsággal tünteti ki az Akadémia, a kormány pedig két esztendővel utóbb, 1875 áprilisában, MÁTRAY Gábor megüresedett helyére, a Nemzeti Múzeum könyvtárának élére helyezi az alig harminckét éves tudóst. Ez a kinevezés új és tudós hajlamainak és fényes készültségének tág teret nyújtó munkakört biztosított FRAKNÓI Vilmosnak. Alapos elméleti képzettsége, valamint a külföldi könyvtárakban szerzett tapasztalatai nyomán lázas buzgalommal fog a múzeumi könyvtár általa jól felismert problémáinak megoldásához. Nagy erővel és kellő rendszerességgel fog a könyvtár anyagának lajstromoztatásához és feldolgoztatásához. A könyvtár anyagának tudományos publikációjára, egyúttal a tisztviselői kar tudományos munkásságának megkönnyítésére már 1876-ban megindítja a Magyar Könyvszemlé-t, amelyet nemcsak maga szerkeszt, de cikkeinek javarészét is, épen azokat, amelyek irányt és új utakat jelölnek, ő maga írja. Érdeklődése ekkor már mindinkább a Hunyadiak korának nagyszerű nemzeti politikai és kulturális fellendülése felé fordul, s ez az érdeklődés különösen Mátyás király politikája, valamint kultúraszertetének legszebb gyümölcse, a Korvin-könyvtár iránt, végigkíséri öt életének egész hátralevő szakaszán át. Nagyszabású,

tudományos eredményekben gazdag könyvtárigazgatói működését azonban a Nemzeti Múzeum kárára csakhamar félbeszakította, majd végleg lezárta akadémikus társainak azon elhatározása, amellyel őt 1879-ben a betegsége miatt lemondott ARANY János helyére az Akadémia főtítkári székébe ültették. Ez az új, harminchat éves fiatal tudósra szinte elérhetetlenül magas kitüntetést jelentő tisztség azonban, amely legelső sorban adminisztratív képességeket kíván betöltőjétől, semmikép sem csökkentette FRAKNÓI munkakedvét és tudományos munkálkodását. Hivatali teendőinek buzgó ellátásán kívül, a nagyváradi kanonokság elnyerése által anyagiakban is kellőképp független fiatal tudós nem csökkenő buzgalommal folytatja kutatásait a hazai és külföldi levéltárakban. Külföldi kutatásainak eredményei jórészt a Hunyadiak, a reformáció és ellenreformáció korára vonatkozó politikai és irodalmi ismereteinket gazdagították bőségesen, míg a bécsi levéltárak, valamint a Magyar Országos Levéltár anyagának szorgos felhasználásával készült nagyszabású élet- és korrajza (Martinovics és társainak összeesküvése, Budapest, 1880.) eredményeinek újszerűségénél és előadásának eleganciájánál fogva egyaránt élénk visszhangot váltott ki irodalmunkban. Amidőn XIII. LEÓ pápa a történeti kutatás számára 1882-ben megnyitja a vatikáni levéltárakat, a külföldi levéltári kutatásokban rendkívül járatos FRAKNÓI Vilmos nyomban felismeri annak hazai történetírásunk szempontjából való rendkívüli jelentőségét. Fáradhatatlan buzgalommal agitál különösen a katolikus főpapság körében a vatikáni könyv- és levéltárak magyar vonatkozású anyaga kiadásának szellemi és materiális biztosítása érdekében. Két esztendei szüntelen fáradozás után 1884-ben megjelent az általa életrehívott magyar vatikáni okirattár-bizottságnak kiadásában a publikációk első kötete, amelyet még számos társa követett huszonöt esztendőn át hosszabb-rövidebb időközökben. A vatikáni gyűjtemények anyagának átkutatása érlelte meg FRAKNÓIban azt a gondolatot, amelyet egy évtizeddel később valóra is váltott pusztán saját anyagi erejére támaszkodva: önálló magyar történetkutató intézet megteremtését az örökvárosban. Az adminisztráció aprólékos gondjaitól megszabadulandó, 1889-ben lemondott akadémiai főtítkári állásáról s idejét ezentúl ismét teljes egészében a tudományos munkának, valamint a vatikáni levéltári kutatásoknak szenteli. E cél érdekében római villáját megnyitja a magyar történetírók előtt, akiknek kutató munkáját célszerű körültekintéssel állítja a Vatikáni Magyar Okirattár szolgálatába. Maga pedig fokozottabb mértékben fordul a Hunyadiak korának tanulmányozása felé, amelynek gyümölcse-

képen már 1890-ben megjelenik tőle Hunyadi Mátyás életrajza, majd később, mint a SZILÁGYI Sándor szerkesztette Millenáris történet negyedik kötete, módszertani szempontból legjobb és irodalmilag is legkerekdedebb munkája, a Hunyadiak és Jagellók korának összefoglaló története. Ebből az előkelő szellemi élvezetekben gazdag életből azonban ismét az adminisztráció kicsinyes gondjai mellé szólította FRAKNÓI Vilmost Wlassics miniszter bizalma, amidőn 1897-ben múzeumi és könyvtári országos főfelügyelővé kinevezte. Erre az állásra FRAKNÓI-t egyaránt képesítette már a múzeumi könyvtár igazgatása alkalmával napvilágra került kitünő elméleti és gyakorlati múzeális szaktudása, valamint az Akadémia főtitkári székében bevált adminisztratív készsége. FRAKNÓI szeretettel és buzgalommal látta el új hivatalát, dacára annak, hogy ideje javát rabolta el a tudományos munkától, egészen 1915-ig, amikor gyengülő egészségére hivatkozva fiatalabb erőknél engedte át ezt a munkateret. Munkássága azonban ez évek alatt sem szünetel. A magyar kereszténység kilencszázados évfordulójára három kötetben megírja Magyarország és a pápaság összeköttetésének történetét. Részletesen foglalkozik a királyi kegyúri jog történetével, de emellett szinte évről-évre számos kisebb-nagyobb tanulmányban számol be egyéb kutatásainak eredményéről. A kortársak lassan kidőlnek mellőle, de a törékeny testű FRAKNÓI Vilmos bátran és erősen kitart a munka mellett. 1912-ben áthajózva az Óceánon, nagyszabású kultúrtörténeti programot dolgoz ki s ettől kezdve ezen eszme megvalósításának szolgálatába állítja tudományos célokra mindig készségesen rendelkezésre álló maecenási készségét. Sajnos, a világháború kitörése megakadályozta e logikusan felépített, eredményeiben valóban hézagpótló program megvalósítását. Csupán e körbe egyik láncszemként beilleszkedő mű, a Korvin-könyvtár története, készült el annyira, hogy nagyjában sajtókészen állott akkor, mikor FRAKNÓI Vilmos örök álomra húnnya le szemét. A világháború új problémát tárt fel FRAKNÓI Vilmos előtt. A nagy küzdelemben ellenségeink által igazságtalanul használt szellemi fegyverek arra készítették a történetírás gyakorlati kívánalmáért mindig fogékony FRAKNÓI Vilmost, hogy maga is tollal szálljon sikra nemzetének igaza mellett. A hármasszövetség történetéről írott tanulmányaiban széleskörű felkészültséggel, a legújabb kor történetének biztos ismeretével bizonyítja azt, hogy a monarchia ártatlan volt a nagy világegés felidézésében. Az összeomlás után magas korához mérten páratlan szellemi frissességgel fog a még menthető megmentéséhez. Nagy buzgósággal vesz részt a bécsi magyar műkincsek hazahozatalán

fáradozó bizottság munkálkodásában. Amikor pedig a monarchia felदारabolása a békeszerződésekben valóra vált és a nemzet fölé fenyegető módon tornyosultak a megoldásra váró alkotmányjogi problémák, inkább a nemzete sorsán aggódó hazafi gyakorlatias, jószándékú segíteni akarásával, semmint a historikus multba néző és ezért a jövőben bizton remélő és körültekintő megfontolásával brosurát ír a királykérdés megoldásáról. E szomorú éveket Bécsben és a melki kolostorban tölti, szüntelenül dolgozva fáradhatatlanul s Magyarországra csak a vihar elcsitul-tával, 1922 őszén tért vissza. Ez a visszatérés újra megacélozni látszott immár lankadó testi erejét, nagy buzgalommal készíti és készítteti a Corvin-könyvtár történetéről szóló művét; születésének 100-ik évfordulóján mély szeretettel emlékezik meg a történetírásban mesteréről, IPOLYI Arnoldról, de az Akadémia százéves jubileumára készülő műve már nem érthette meg befejezését. A betegség mégis csak úrrá lett az elaggott test felett és hosszas szenvedés után, utolsó éveiben nehezen illeszkedve be a változott gazdasági viszonyokba, szinte szűkösen élve, 1924 november 20-án örök álmra hajtotta le fejét.

FRAKNÓI Vilmosban csodálatos harmoniában olvad össze az egyháza javán szüntelenül buzgólkodó pap a széles látókörű, módszeresen felkészült, irodalmi styljében kifinomodott, erősen nemzeti érzésű tudóssal és az érdemes tudományos és egyházi célok támogatására mindig készséges Maecenással.

Papi mivolta nemcsak a seminariumi nevelés hagyományakép örökké megmaradó zárkózott lényében nyilvánult meg nála, de gondolkozásmódja, érzésvilága, sympathiája és antipathiája szüntelenül elárulja a katolikus egyház buzgó katonáját, aki tudós létére sem retten vissza attól, hogy a hetvenes évek erőteljes egyházpolitikai harcai közepett az Új Magyar Sion hasábjain névtelenül írt politikai cikkekben szálljon síkra egyházának igaza mellett. Igen találóan írja róla DUDEK János, hogy FRAKNÓI Vilmos bármit írt is, azzal egyúttal egyházának is mindig használni akart. (Religio. 1910. 17—19. l.) Hogy eme mélyenjáró és tettekben is mindig megnyilvánuló komoly papi élete dacára sem ért el az arbei címzetes püspökségnél magasabb egyházi méltóságot, annak oka nem származásának körülményeiben keresendő, hanem sokkal inkább abban, hogy fiatal korában elszakadva a papi élet gyakorlati tevékenységétől, meglehetősen idegenül állott az egyházkormányzat ténykedéseivel szemben.

GYULAI Pál épen IPOLYI Arnoldról mondott emlékbeszédének kritiká-

jában (Bírálatok. Bpest. 1911. 324—32. l.) erősen megtámadja azt a történetírói irányt, amelyet a XVIII. századi jezsuita történetírók nyomán IPOLYI Arnold és FRAKNÓI Vilmos élesztettek fel újra irodalmunkban. Szerinte a reformáció és ellenreformáció korának olyan katolikus szellemben fogant értékelése, ahogy azt IPOLYI és FRAKNÓI teszik munkáikban, a történelem egyetemes érvényű igazságainak kiderítésére nem, legfeljebb az egyház politikai törekvéseinek alátámasztásául szolgálhat. Gyulainak ez a Fraknói egész, akkor már (1887) teljesen kialakult történetírói pályájának túlságosan egyoldalú bírálatát valóban igazságtalan volt Fraknóival szemben. Nála épűgy, mint Ipolyi Arnoldnál, természetesen sohasem lehet figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy mint katolikus egyházi férfiú neveltetését, gondolat- és érzésvilágát követve is katolikus érzületű tudós, bármennyire tárgyilagos is tehát az emberek megrajzolásában, az események előadásában, azok csoportosításában és mérlegelésében, mégis épűgy mint protestáns történetírónál protestáns, nála meg önkénytelenül is katolikus szellemben fogant értékelését találjuk az embereknek és eseményeknek. Ez a katolikus felfogás az, amely úgy IPOLYIT, mint FRAKNÓIT az ellenreformáció pártjára állította. De másrészt THALY Kálmán és SZILÁGYI Sándor, valamint követők történetírói irányával szemben egészséges és tudományos szempontból szükséges reakciót jelentett Ipolyi és Fraknói azon egyébként forrásokkal is alátámasztott, tehát tudományosan is indokolható felfogása, hogy Magyarország fennmaradása, valamint alkotmányának épségben tartása a kálvinista Erdély politikai és hatalmi tényezőin kívül a király hűségén lévő katolikus főpapság és katolikus főnemesség óvatos, de a viszonyokkal mindenkor számotvető magyar nemzeti érzéstől vezetett politikájának is köszönhető. Ez a történeti igazság ma már, amikor az újabb kutatások, valamint a régiek indokolt átértékelése nyomán lassanként lenyesegetik történetíróink THALY és mások jószándékú és hazafias érzésből fakadt túlzásait, nem hat meglepetés gyanánt, de mindenesetre a maga idejében, egyformán vallott élelemjű történetírói felfogásra, valamint bátorságra a divatos történetírói felfogással szemben.

El nem hallgatható érdeme FRAKNÓI Vilmos történetírói működésének az a páratlan buzgóság, amellyel jóformán történetírói munkásságának első idejétől kezdve a magyar külügyi kapcsolatok történetét felderíteni igyekezett. Tanulmányainak hosszú sorozata, vaskos kötetek tanúskodnak arról a hatalmas tudományos apparátusról, amellyel Fraknói a magyar diplomácia történetét és a magyar, valamint a Magyarországon

működött külföldi diplomaták életét feltárni igyekezett. Munkáinak eredményein bizonyára változtatni fognak a külföldi kutatások, de épen alapvető voltuk miatt még hosszú időn át nélkülözhetetlenek lesznek a tudományos világ részére.

Hazai és külföldi levél- és könyvtári kutatásai közben FRAKNÓI szüntelenül gondos figyelemmel kísérte a magyar szellemi élet legapróbb nyomait is. Ez az apróságok iránt is szinte nőiesen fogékony készség eredményezte azután, hogy FRAKNÓI Vilmos szinte évről-évre újabb, sokszor másokat messzeágazó kutatásokra ösztönző fölfedezésekkel gyarapította szaktudományunkat, a magyar könyvészetet. Különös gonddal kereste, kutatta MÁTYÁS király könyvtárának nyomait; idevonatkozó kutatásai mindenkor nélkülözhetetlenek lesznek azok számára, akik az eddigi alapokra továbbépíteni akarnak.

Mai módszeres felkészültségünk mellett talán kissé szegényesnek tünik fel az a tudományos fegyverzet, amellyel FRAKNÓI Vilmos munkáit felvértezte. Különösen szemére vetették és nem minden ok nélkül, hogy túlságos gyorsan haladt át a levéltárak anyagán, másolatai, idézetei nem mindig pontosak és megbízhatók. Ezek a megjegyzések igen sokszor alappal bírnak, de ha nem akarunk igazságtalanok lenni, meg kell állapítanunk, hogy abban az időben, a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas években, amikor FRAKNÓI munkásságának legnagyobb része esik, oly gyorsasággal történt az ismeretlen levéltári anyag feltárása, hogy már a napfényre került anyag óriási terjedelme miatt is FRAKNÓI is meg mások is sokszor inkább az adatközlések mennyiségére, mint annak milyenségére néztek. De FRAKNÓI biztos történetírói intuíciójának bizonyítéka, hogy ő igen sok esetben (pl. Martinovics megítélésében) az aránylag csekélyszámú és egyoldalú adat nyomán is az igazsághoz híven látta meg az embereket és írta le az eseményeket, amint azt az évtizedekkel későbbi kutatások be is bizonyították. FRAKNÓI Vilmos módszeres történetírói felkészültsége valóban nem mérhető a mai nemzedék felkészültségével, de biztos történeti meglátása, fáradhatatlan szorgalma átsegítették őt a hézagokon.

Ha pedig kortársaik közül azokkal kívánjuk összemérni, akikhez felfogásánál, valamint világnézeténél fogva legközelebb állott, az összehasonlítás akkor sem üt ki FRAKNÓI Vilmos hátrányára. IPOLYI Arnold, akit méltán nevezhetni mesterének, talán felülmúlta őt jellemző erőben, az alakok és események éles meglátásában, de nála a történelem nem volt egész életet betöltő studium, sokkal inkább kulturpolitikai alap

csupán. KNAUZ Nándor sokkal pontosabb gyűjtője és magyarázója az okleveles és kéziratos anyagnak, de érdeklődése annyira szétforgácsolódik a diplomatikai és paleográfiai problémák között, hogy a gyűjtött anyag összefoglaló szemléletére sohasem emelkedik. PÓR Antal és BUNYITAY Vince a módszert tekintve talán jobban felszerelt kutatói egy-egy kornak vagy intézmény történetének, de munkásságuk mindenkor csak egy téglaleendő nemzeti történetünk épületében. PAULER Gyula nemcsak kutatásainak páratlan alaposága, de szinte exact eredményei és ítéletei miatt emelkedik kortársai fölé, sajnos munkássága nem terjedt ki történetünk nagyobb egészére.

FRAKNÓI Vilmos egy életet szentelt a magyar történelem, elsősorban a magyar egyháztörténelem buzgó tanulmányozásának. Ebben nem vezették előítéletek, kimutathatóan jószándékkal törekedett a történeti igazság kiderítésére. Itt-ott fogyatékos módszerét legtöbbször sikeresen pótolta a vérbeli történetíró nélkülözhetetlen jellemzője, az intuitio, valamint az anyag lehető teljes felkutatására való szorgos törekvés. Mint történetíró mindig a nagy összefüggéseket kereste egy-egy korszak vagy intézmény történetét logikusan beleillesztve nemzeti történetünkbe; az igazi történetíró biztos megérzésével elsősorban mindig a közélet szempontjából is aktuális történeti problémák megoldásával foglalkozott, amelyeket elegáns és fordulatos, a tárgyhoz mindig alkalmazkodó prózában adott olvasói elé.

Mint Maecenas nálunk olyannyira szükséges, maradandó példát adott arra nézve, hogy kell egy-egy jónak és szükségesnek ítélt tervet haladék nélkül megsegíteni anélkül, hogy anyagi készségét egy ember erejét felülmúló sokféle cél szolgálatába forgácsolná szét. Az egy cél felé egyenesen, minden akadályon áthaladó maecenas gondolatnak a Római Magyar Intézet örökkéélő emléke marad.

TÓTH LÁSZLÓ.